

Юрій Недужко (Київ)

**ОСВІТНЬО-ВИХОВНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ
УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ КРАЇН ЗАХОДУ В КОНТЕКСТІ
БОРОТЬБИ ЗА ДЕРЖАВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ
(середина 40-х – 80-ті роки ХХ ст.)**

Наша держава виділяє як пріоритетний напрямок поглиблення контактів і налагодження тісних взаємовідносин з українською еміграцією. Про це, зокрема, свідчать прийняття Верховною Радою України 4 березня 2004 року Закону України "Про правовий статус закордонних українців", розробка та реалізація Державної програми "Українська діаспора до 2000 року" та Національної програми "Закордонне українство на період до 2005 року", підготовка наступної Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010. В державному бюджеті України на 2007 рік передбачені кошти на підтримку зарубіжних українців. В Конституцію України включена спеціальна стаття 12, яка проголошує: "Україна дбає про задоволення національно-культурних потреб українців, які проживають за межами держави"¹.

З метою подальшого розвитку національної свідомості українців, які проживають за кордоном, задоволення їх національно-культурних, освітніх, мовних та інформаційних потреб, урахувавши, що за Законом України "Про правовий статус закордонних українців" захист основних прав і свобод людини і громадянина стосовно закордонних українців є невід'ємною частиною зовнішньополітичної діяльності України, відповідно до пункту 3 частини першої статті 106 Конституції України Президент України В.А.Ющенко своїм Указом від 13 жовтня 2006 року № 875/2006 схвалив "Національну концепцію співпраці із закордонними українцями".

Її метою є "сприяння у створенні необхідних умов для збереження, розвитку та вираження етнічної культурної, мовної та релігійної самобутності українських національних меншин у державах їхнього проживання, налагодженні успішної співпраці українського суспільства із закордонними українцями в різноманітних сферах життя щодо захисту національних, інтелектуальних і духовних цінностей в Україні й за кордоном, задоволенні національно-культурних і мовних потреб закордонних українців, створенні засад для розвитку і ефективного використання інтелектуального, духовного та фізичного потенціалу нації, а також підвищенні позитивного міжнародного іміджу України. Реалізація Концепції сприятиме залученню закордонних українців до суспільного життя України та ефективному використанню їхнього

інтелектуального, духовного і культурного потенціалу в інтересах України і українського суспільства”².

Велике значення в цьому вітчизняної історичної науки, зважаючи на необхідність правдивого висвітлення минулого зарубіжних українців, їх самовідданої безкомпромісної боротьби за відродження державної незалежності України, що однозначно буде сприяти консолідації світового українства, стане однією з форм співпраці із закордонною українською громадою. Саме на це й орієнтована дана наукова праця. Вона виконана за рахунок бюджетних коштів Міністерства освіти і науки України, наданих як грант Президента України В.А. Ющенка.

На жаль, історія зарубіжних українців висвітлена надзвичайно фрагментарно. Діяльність української діаспори щодо відродження державної незалежності України, незважаючи на важливість проблеми, взагалі являється “білою плямою” української історіографії. Серед праць, в яких можна знайти інформацію про освітньо – виховні зусилля української еміграції в контексті запропонованої теми дослідження, необхідно відзначити роботи Наталії Пазуняк, Мирослава Мельника, Олександра Соколишина, Стефана Горака, Леоніда Полтави, Олександрі Кисілеської-Ткач, Василя Лучківа, Олександра Лужицького, в яких докладно проаналізоване становище в галузі українознавчої освіти в США³. Не можна в цьому ракурсі не відмітити робіт канадських вчених українського походження М.Боровика, П.Саварина, Б.Кравченка, Б.Кордана, які звертають увагу в своїх публікаціях на освітні досягнення української діаспори Канади⁴.

Багато уваги висвітленню освітньо-виховних процесів в середовищі української громади країн Заходу присвятили вітчизняні вчені Юлія Зайчук, Юрій Щербяк, Катерина Петриченко, Антоніна Богданюк, Валентина Піскун, Людмила Божук, Людмила Стрільчук і Михайло Куницький та інші⁵. Взаємозв’язкам урядових структур і громадських кіл України з українською громадою Канади в другій половині 1940-1980-ті роки присвячений збірник документів та матеріалів “На скрижалях історії”, підготовлений академіком НАН України П.Т.Троньком, вченими Інституту історії України НАН України О.Г.Бажаном та Ю.З.Данилюком⁶. Багато інформаційного матеріалу про життя і діяльність зарубіжних українців міститься в монографії українських науковців Трощинського В.П. та Шевченко А.А.⁷. Ряд наукових публікацій присвятив висвітленню боротьби української діаспори за демократію та державну незалежність України і автор цих строк⁸.

Проте, всі вони лише побіжно торкаються зазначеної проблеми. Тому дослідження і висвітлення довголітньої боротьби еміграції за демократію і незалежність України викличе значну зацікавленість як

професійних науковців, так і представників політичних партій, громадського загалу і може становити суспільну користь за нинішніх складних умов перехідного періоду українського державотворення, стане однією з форм співпраці із зарубіжними українцями.

Метою даної статті є висвітлення освітньо-виховної діяльності української діаспори, спрямованої на підтримку процесів боротьби за демократію та державну незалежність України. Серед завдань статті: показати створення українською громадою дієвої української освіти в країнах Заходу, формування Української виховної системи та вироблення підходів до виховного ідеалу зарубіжного українця в контексті досліджуваної проблеми.

Українська діаспора країн Заходу вела наполегливу боротьбу за відродження державної незалежності України. Важливу роль в цьому процесі повинна була відігравати молода генерація української еміграції, зважаючи на поступове старіння та відхід від громадсько-політичної діяльності старшого покоління зарубіжних українців. У зв'язку з цим, перед українською громадою в країнах Заходу гостро стояло питання створення відповідної освітньо-виховної системи, яка давала б змогу на належному рівні готувати нові кадри патріотів та борців за державну незалежність України.

Ситуація в цьому плані погіршувалася в зв'язку з асиміляційними процесами, які впливали, в першу чергу, на молодь. Адже молоде покоління еміграції було народжене поза Україною, фізично не брало участь в національно-визвольній боротьбі, не проживало на рідних для кожного українця землях та рахувалося громадянами країн Заходу. Їх дитинство та юність протікали в умовах чужорідного середовища і, відповідно, справа боротьби за державність України, рідна і близька їх батькам, могла залишити їх байдужими.

Відповідно, за найгіршим сценарієм розвитку подій, громадсько-політичні організації зарубіжних українців, з відходом старшого покоління, могли залишитися без кадрів та припинити свою діяльність. Такого українська діаспора не могла допустити. Її лідери чітко розуміли, що справа боротьби за державну незалежність України, в великій мірі залежала від притоку до громадсько-політичних об'єднань еміграції нових молодих кадрів.

Так виступаючи під час I Світового Конгресу Вільних Українців делегат Координаційного осередку українських громадських і центральних установ Європи професор Григорій Васькович у своїй доповіді «Соціально-політичний стан в Україні та спроби нашої допомоги визвольній боротьбі українського народу», зокрема, наголосив: «Коли говорити про ділянку практичної боротьби, то в цьому випадку треба

мати на увазі факт, що лише повалення силою чужого ворожого панування на Україні й побудова порядку у власній національній державі на основі нового етичного принципу, принесе самостійне життя народів. Тому нам потрібно приготувати молоде покоління до боротьби й вишколювати його на фахівців різного типу так, як це діється в усіх інших народів... Нам необхідно зорганізувати в кожній країні більшого поселення українців коєдукаційні гімназії з українською мовою навчання, які були б визнані місцевими державно-урядовими чинниками та стояли б на рівні існуючих в тих країнах середніх шкіл та втримати Український Вільний Університет й інші вищі школи для поглиблення українознавчих студій. Атмосфера національного виховання, що її для молоді створить наука в українських середніх школах чи у відповідно керованих гуртожитках, забезпечить виплекання національно свідомого покоління, яке зміцнить діючі на еміграції громадські установи, молодечі організації й політичні партії та, озброєне потрібним знанням, працюватиме для всеукраїнських потреб народу»⁹.

Потрібно зазначити, що жіночі організації української діаспори ще в 40-х – 50-х роках минулого століття розробили відповідні освітньо-виховні програми для української молоді. Організоване жіноцтво взяло на себе обов'язки: виховання молоді в релігійному та національному дусі, збереження та плекання національних традицій, культурного надбання і народного мистецтва, проведення культурно-освітньої роботи серед жіноцтва, організації моральної і матеріальної допомоги потребуючим, і головне – допомоги Батьківщині в боротьбі за її визволення¹⁰.

За допомогою крайових громадських організацій зарубіжних українців були створені українські дитячі садочки і світлички, підготовчі класи та «Рідні школи» в країнах Заходу. До кінця 50-х років ними опікувалися Світова федерація українських жіночих організацій (СФУЖО), Союз українок Америки, Комітет українок Канади та інші жіночі організації української еміграції. Активно в цьому напрямку, зокрема, діяли Союз українок Австралії та Об'єднання українських жінок у Німеччині¹¹. В 60-х роках минулого століття дошкільні та шкільні заклади освіти перейшли в підпорядкування українських шкільних рад та об'єднань вчителів і педагогів в країнах Заходу.

Наприкінці 60-х – на початку 70-х років ХХ століття українська діаспора створила в країнах Заходу розгалужену систему національної освіти та виховання, яка повинна була забезпечувати високий рівень самосвідомості молодого покоління еміграції, його активну участь в житті української громади та боротьбі за демократію і державну незалежність України.

Вона включала в себе:

1) дошкілля – дитячі садочки, світлички, підготовчі класи;
2) початкову та середню школу – «Рідні школи» після уроків, українські недільні школи, двомовні державні школи, парафіяльні школи при українських релігійних організаціях;

3) вищу школу – отримання дипломів про вищу освіту в галузі українознавства в університетах Канади і США, Українському вільному університеті у Мюнхені (УВУ) та Українському католицькому університеті в Римі (УКУ), а також вивчення українознавчих дисциплін в університетах країн Заходу, функціонування курсів підвищення кваліфікації для вчителів – викладачів українознавчих предметів, існування програм здобуття наукових ступенів з українознавства в Українському науковому інституті Гарвардського університету (УНІГУ), Канадському інституті українських студій при Альбертському університеті (КІУС), УКУ, УВУ, Оттавському і Торонтському університетах Канади та деяких інших.

Так в США в 1967-1973 роках діяли 34 українські світлички, у яких займалися 500 дітей. Заняття з ними проводили 50 вчителів. Крім того, при греко-католицьких парафіях в цій країні діяли українські дитячі садочки. В 1967 році в 10 таких садочках займалися майже 700 дітей. У них навчали українських молитов та пісень. Союз українок Америки започаткував проект створення українських Світличок для дітей, які не володіли українською мовою¹².

В Канаді існувало 28 українських світличок. Кількість дітей в них сягала 500. В країнах Західної Європи діяло 33 садочки з підготовчими класами. В них займалося 308 дітей. В 9 українських світличках Австралії займалося 112 маленьких українців. Таким чином, в країнах Заходу діяли 81 український садочок або світличка і 31 підготовчий клас. В них перебувало, приблизно, 1500 дітей¹³.

З метою координації діяльності зарубіжних українських дошкільних установ, підготовки для них освітньо-виховних програм та підручників, а також перевірки можливості використання в педагогічній практиці радянської дитячої літератури в 1965 році під час першої Сесії дошкілля, яка проходила в Торонто, була створена Світова Рада Дошкілля. Її першою головою була обрана К.Паліїв (Канада), згодом її очолила І.Пеленська (США)¹⁴.

В Австралії перші українські школи виникли в 1951 році. В 1969 році в 33 таких школах навчалися 1430 учнів. Заняття з ними проводили 193 вчителів та 6 практикантів. В 1968 році в 20 українських школах Аргентини проходило навчання 191 дитини. У Бразилії існувало 29 українських шкіл з чисельністю 1500 учнів. У Великобританії в цей же

період функціонували 36 українських шкіл, в яких викладали 298 педагогів. Чисельність учнів в них складала 1850 дітей¹⁵.

В 1965 році в США були зареєстровані 33 українські школи, в яких навчалися 4192 учнів. Навчальний процес забезпечували 218 учителів¹⁶.

В 1944 році в Саскечеванському університеті була створена перша в Північній Америці кафедра українознавства. На початку 50-х років ХХ століття відбулося поширення українознавчих студій в університетах Канади¹⁷.

В Манітобському університеті вивчення українознавчих предметів розпочалося в 1949 році. Саме в цей час новостворений факультет слов'янських мов очолив Л.Рудницький. В цьому ж році викладання українознавчих предметів розпочалося в Оттавському та Торонтському університетах. Серед предметів, які пропонувалися студентам для вивчення, були кредитні курси історії України, української мови та літератури, програми спеціалізації з української мови і літератури на бакалаврському, магістерському і докторському рівнях підготовки фахівців¹⁸.

В Альбертському університеті вивчення українознавчих предметів розпочалося на початку 50-х років минулого століття. Протягом 50-60-х років українознавчі курси до своїх навчальних програм запровадили університети Монреалю (1955), Ватерлоо (1964), Ріджайни (1965), Лейкпеди (1966) та Карлтону (1969).

В 1970-х роках з введенням в Канаді політики багатокультурності українознавчі курси були започатковані Макмастерським університетом (1971). В 1972-1974 – університетами Британської Колумбії, Калгарі, Віндзора, Йорка, Макгілла та Західного Онтарію. В 1979 році до них добавився університет Конкордія. В 1976 році був утворений Канадський інститут українських студій при Альбертському університеті, один з найважливіших науково-дослідних центрів українознавства, який активно підтримував освітню діяльність навчальних українських канадських студій.¹⁹

Наприкінці 70-х років минулого століття українознавчі дисципліни викладалися у 14 університетах Канади. Курси з українознавства пропонували 18 канадських університетів. В 1976-1977 роках канадські університети пропонували 159 таких курсів. 3 них 123 – на бакалаврському та 36 - на магістерському рівнях²⁰.

Зокрема, викладалися курси української мови і літератури, історії України, української цивілізації, географії, політології, фольклору, мистецтва, українсько-канадських студій, а також методики викладання української мови як другої. Впровадження методики викладання української мови Манітобським та Саскечеванським університетами вирішило нагальну проблему української громади щодо забезпечення

висококваліфікованими кадрами вчителів двомовних українсько-англійських шкіл²¹.

Українська громада США докладала титанічних зусиль для забезпечення викладання українознавчих предметів в університетах країни. Це було пов'язано з тим, що в 40-50-их роках минулого століття органи влади країни дотримувалися концепції Америки, як «плавильного казана різних культур та народів», і тому заохочували асиміляцію. Ситуація почала змінюватися на краще наприкінці 50-х - в 60-х роках ХХ століття. До кардинальних змін дійшло в 70-і роки під впливом канадської політики багатокультурності.

В 1959 році українознавчі курси були запроваджені в Пенсільванському університеті та університеті Сіракуз. Роком пізніше викладання двох курсів, пов'язаних з політичною географією України та геополітикою СРСР, розпочалося в Оуїпкському коледжі. В Пенсільванському державному університеті українознавчі предмети розпочали викладати в 1963 році. В цьому ж році до цього списку приєднався Іллінойський університет. В 1967 році українознавчі курси, внаслідок діяльності української громади, започаткував Індіанський університет. 22 січня 1968 року була створена кафедра історії України в Гарвардському університеті. В 1973 році розпочалося викладання інших українознавчих дисциплін у новоствореному Українському науковому інституті Гарвардського університету (УНІГУ)²².

Курси з політичної історії та культури України в 60–70-х роках ХХ століття викладалися в міському університеті Нью-Йорка, елітних Коледжі острова Стайтен (Нью-Йорк) та Військовому коледжі Нью-Йорка, в Айовському університеті (Огайо), університеті Східного Іллінойсу, в Колумбійському, Мічиганському, Міннесотському, Чикагському, Пітсбургському, Коннектикутському, Ніагарському, Ласальському, Рутгерському (Нью-Джерсі) університетах США. В 1980-х роках значними центрами українського навчання стали університети Колорадо, Огайо та Північно-Західний університет країни²³.

У 80-х роках ХХ століття було започатковане вивчення українознавчих предметів в університетах Австралії, яка розпочала політику багатокультурності за прикладом Канади. Вивчати українознавчі дисципліни стало можливим в університеті Монаш у Мельбурні та Мекворі університеті у Сіднеї²⁴.

Важливе значення відігравав зміст навчання. Адже під час вивчення курсів історії України, геополітики, історії української цивілізації, історії української культури, політичної географії, політології, історії СРСР, української мови і літератури, релігієзнавства акцент робився на висвітлення державотворчих зусиль українського народу, його давній тисячолітній

історії та культурі, зображенню переслідувань, яким піддавався український народ спочатку від царської, а згодом від тоталітарної більшовицької влади в СРСР. Змальовувався геноцид українського народу, шляхом організації штучного голодомору в 1932-1933 роках, знищення УГКЦ і УАПЦ, переслідування за політичні та релігійні переконання в УРСР, тиск на українську культуру, ущемлення української мови та літератури шляхом проведення політики русифікації. Студенти ознайомилися з трагічною долею українських письменників і поетів, як репресованих сталінським режимом в 30-х роках, так і переслідуваних за свої погляди радянською владою в 60–70-х роках ХХ століття.

Серед тих зарубіжних українців, які активно сприяли введенню українознавчих дисциплін та забезпеченню їх викладання в університетах країн Заходу, необхідно відзначити професорів Г.Лужницького, Н.Пазуняк, Л.Рудницького (Пенсільванський університет), Я.Гурського (Сіракузький університет), В.Трембіцького (Оуїнпїкський коледж), М.Семчишина, Б.Рубчака, Н.Лонгін, Д.Штогрин (Іллінойський університет), В.Воднарука, Б.Дардеух (Чикагський університет), В.Стойка (Нью-Йоркський міський університет), Т.Маків, Я.Пеленського (Айовський університет), С.Горика (Східний Іллінойський університет), Т.Гунчака, Д.Шевельова, Н.Кризановської, О.Мотиля, А.Камінського, Р.Карпецького (Колумбійський університет), Л.Онишкевич, М.Тиморуг-Знаєнко (Рутгерський університет), Я.Білінського, Р.Мірчука (Університет Олбані), І.Каменевського, М.Степаненко (Мічиганський центральний університет), П.Бабіяка, Ю.Петрівського (Колорадський університет), М.Воскобійника, Г.Король, В.Тєсюка, Б.Білокура (Коннектикутський університет), О.Пріцака, Ф.Сисина, І.Шевченка (Гарвардський університет), К.Андрушина, В.Буйняк (Саскєчеванський університет), Я.Рудницького, Р.Єринюка (Манітоський університет), О.Субтельного (Йоркський університет), Ю.Геник-Березовського, Ю.Луцького (Торонтський університет), К.Біди (Оттавський університет), Я.Славутича (Альбертський університет), П.Потічного (Макмастерський університет), В.Яніва (УВУ), І.Музички (УКУ), М.Павлишина (Монашський університет).

Ці та багато інших українських учених і викладачів приклали значні зусилля для належної підготовки національно-свідомого покоління української еміграції, здатного продовжувати боротьбу за державну незалежність України.

Проте, поряд з потребою забезпечення української освіти для молоді діаспори, стояла ще більш нагальна проблема - виховання національно свідомого, патріотично налаштованого молодого покоління. Саме тому в 50-х роках минулого століття на порядку денному об'єднань української діаспори країн Заходу стояло питання створення Української виховної системи (УВС).

В 1958 році Об'єднання українських педагогів Канади започаткувало проведення педагогічних конференцій основним лейтмотивом яких було становище та перспективи української молоді, доля української школи, культури та майбутнє української національної спільноти. Під час Третьої педагогічної конференції, яка відбувалася в травні 1958 року в Торонто, за участю шкільної Ради УККА з США була прийнята резолюція про потребу створення Української виховної системи. Її повинні були дотримуватися всі навчально-освітні та виховні інституції української діаспори²⁵.

В 1959 році на Четвертій педагогічній конференції в Торонто було обрано спеціальну комісію для виготовлення проекту цієї системи. Перші результати її роботи були представлені делегатам П'ятої педагогічної конференції в 1961 році. В 1964-1967 роках Комісія з підготовки УВС провела 5 конференцій, під час яких відбувалася розробка та апробація складових елементів системи²⁶.

Участь в підготовці остаточного варіанту УВС брали представники 20 організації зарубіжних українців. Серед них, зокрема, педагогічних об'єднань із США, Канади, Австралії, ФРН, Великобританії, молодіжних організацій – Молодих українських націоналістів, Об'єднання демократичної української молоді, «Пласту», Спілки української молоді, жіночих – СФУЖО, допомогових – Товариства «Самопоміч», Централі спонсорів «Рідних шкіл» Америки, Українського народного союзу, а також Об'єднання письменників дитячої літератури, Української спортової централі Америки і Канади, релігійних організацій діаспори²⁷.

В 1967 році під час проведення Світового конгресу вільних українців, відбулася Світова виховно-освітня сесія. Участь у ній взяли понад 300 делегатів – представників організацій української діаспори країн Заходу. Її метою був розгляд ряду аспектів праці Комісії УВС, серед іншого, визначення узгодженого виховного ідеалу та остаточне оформлення освітньо-виховної системи зарубіжних українців. Зазначені питання дискутувалися під час трьох планерних засідань та роботи семи підкомісій, а саме: релігійного виховання, шкільних справ, правописної практики, світового об'єднання українських педагогів і опікунів «Рідних шкіл», молодіжних організацій, української мови в державних школах і Об'єднання працівників дитячої літератури²⁸.

Результатом роботи Світової виховно-освітньої сесії стало схвалення «Української виховної системи» та «Виховного ідеалу зарубіжного українця», а також створення Світової координаційної виховно-освітньої Ради (СКВОР). СКВОР повинна була стати «своєрідним міністерством для справ освіти й виховання з цілою мережею краєвих і локальних Рад, а «Напрямі УВС» мали б стати дороговказом у її праці»²⁹.

Головою СКВОР в 1968 – 1970 рр. був Б.Білаш (Канада), в 1971 – 1977 рр. – професор Є.Жарський (США), в 1978 – 1983 рр. – Р.Трач (США). Забігаючи наперед, необхідно зазначити, що структурні підрозділи СКВОР – КВОРи були створені лише в США – голова Я.Рак та Канаді – голова Є.Рослицький³⁰. В інших країнах проживання української діаспори з СКВОР співдіяли місцеві шкільні Ради та об'єднання педагогів.

Схвалені в загальному, під час засідань Світової виховно-освітньої сесії, проект УВС та дефініція виховного ідеалу українця в діаспорі були доопрацьовані професорами Мирославом Семчишиним та Іваном Головінським та остаточно затверджені на II СКВУ в 1973 році.

Виховний ідеал зарубіжного українця повинен був ґрунтуватись на:

- 1) Християнській толерантності, як антитезі класової боротьби марксизму-ленінізму;
- 2) Морально-етичних принципах, як антитезі течіям діалектичного матеріалізму, атеїзму, нігілізму;
- 3) Любові до рідної мови і культурних надбань;
- 4) Пошані національної і особистої гідності українців діаспори;
- 5) Пошані та толерантності до культур країн поселення³¹.

Таким чином, формула виховного ідеалу українця в діаспорі виглядала так: «Українець народжений поза межами України – це рівноправний громадянин країни поселення його батьків. Хоча «де юре» і «де факто» він є лояльним громадянином цієї країни, то в духовному і етнічному аспектах він є в першу чергу українцем, пов'язаним історичними вузлами з країною своїх предків. З цією метою він буде в першу чергу зберігати і плекати українську мову, як видимий знак і лучник національної ідентичності. Він доложить усіх зусиль, щоб його особистість і характер розвивалися на основних християнських вартостях і традиціях у протигагу деструктивним течіям діалектичного матеріалізму, класової ненависті й боротьби, нігілізму та анархізму. В ім'я загальнолюдської справедливості і в обороні гідності людини він буде докладати всіх зусиль, щоб українських нарід мав змогу свобідно розвиватися на своїх рідних землях у своїй власній незалежній державі. Щоб допомогти Україні, він доложить усіх зусиль, щоб зберегти сильною українську національно-етнічну субстанцію поза кордонами України»³².

Забезпечити втілення в життя виховного ідеалу зарубіжного українця повинна була Українська виховна система. В її основі лежала національна культура, яка повинна була відігравати провідну роль у виховному процесі. Українська виховна система була націлена на якнайширше охоплення зарубіжних українців та включення їх в національні культурні процеси. Передбачалося, що це призведе до загальноукраїнської національної інтеграції. УВС ґрунтувалася на

ідеалістичному світогляді, християнсько-етичних основах та забезпеченні відповідного інтелектуального розвитку молодого покоління еміграції. Вона повинна була підготувати українського патріота, всебічно розвинутого та підготовленого до вимог тогочасного життя та культурного середовища, в якому він проживає³³.

Відповідно ставився наголос на:

1) інтелектуальному вихованні – оволодінні загальною і професійною освітою, необхідною для особистого і суспільного життя, наступному здобутті найкращої вищої освіти для того, щоб зайняти провідне становище в науковому, політичному або економічному житті країни свого поселення;

2) національному вихованні – збереженні національної самобутності, засвоєнні української культури, шануванні і продовженні традицій власного народу, що було основою українського патріотичного виховання, вивченні українознавства, яке в майбутньому повинно було допомогти в інформаційній роботі на користь України;

3) релігійно-моральному вихованні – досягненні релігійної і моральної зрілості та розвитку гуманістичного світогляду;

4) суспільно-громадському вихованні – формуванні готовності до громадської діяльності та належному поведженні в суспільстві;

5) фізично-естетичному вихованні – забезпеченні фізичного здоров'я і естетичного виховання молоді, як важливих елементів у розвитку особистості³⁴.

Втілення в життя основних напрямків УВС покладалося на родину, церкву, школу, молодіжні організації діаспори. Батьки повинні були утвердити в дитині почуття етнічної спільноти, її національного походження, не допустити втрати своєї культурної спадщини, яка творила основу національного виховання. Паралельно з національно-культурним повинно було проходити й релігійно-моральне виховання. Батьки повинні були прикладати зусиль для того, щоб їх діти змалку розуміли і практикували принципи християнської етики, а також знали родинні та національні традиції³⁵.

Церква в житті української спільноти, позбавленої власної незалежної держави, повинна була стати перепорою на шляху денационалізації та чинником збереження національної самобутності. Її роль у виховному процесі повинна була полягати у плеканні українських традицій, української культури і мови у школах, які перебували під церковною опікою, у збереженні української духовності, чистоти українських релігійних обрядів, закріпленні української мови у літургійних відправах, активній співдії у виховних процесах спільно з батьками дітей, школою та вихователями³⁶.

В українських школах діаспори, молодь повинна була не тільки засвоїти найважливішу інформацію з українознавства, але й формувати національний український світогляд на основі української культури. Це було передумовою її подальшої участі в національно-культурній діяльності. Школа повинна була надати учням певний обсяг знань та виховати їх повноцінними членами національної спільноти, здатними діяти в її інтересах.

Тому перед українською громадою ставилося завдання: забезпечити дітей дошкільного і шкільного віку українознавчим навчанням. Обов'язком батьків було відправляти своїх дітей на навчання до українських шкіл. Школи ж у питаннях освітньо-виховної діяльності повинні були постійно взаємодіяти з батьківськими комітетами, церквою та громадськістю³⁷.

Молодіжні організації української діаспори повинні були стати додатковим чинником у виховному процесі. Перед ними стояло завдання створити відповідне національно-культурне середовище для української молоді. Воно повинно було націлювати її на розвиток корисних навичок і вмій та розширення світогляду і сфери зацікавлень. В цьому контексті особлива увага повинна була звертатися на проблеми, пов'язані з тогочасним становищем українського народу, його боротьбою за демократію і державну незалежність України.

Велика увага з боку зарубіжних українських молодіжних організацій повинна була приділятися підготовці молодого покоління українців «до свідомої, активної, і жертвовної служби для українського народу», а також допомозі батькам – школі – церкві у їх виховних зусиллях³⁸.

Основні положення УВС активно впроваджувалися в життя. В США з цією метою видавався журнал «Рідна Школа», в Канаді – «Український учитель в Канаді» і «Рідношкільник», у Великобританії - «Логос», періодична сторінка в газеті «Українська думка», в Австралії – «Інформативно-методичний листок» та «Рідношкільний навчально-методичний кварталник»³⁹. Крім того, КВОР США публікувала в газеті «Америка» щомісячний додаток «Виховання та навчання» під редакцією В.Мацькова⁴⁰. Було підготовлено ряд підручників та навчально-методичних посібників, програм викладання.

Голова Ради Справ Культури СКВУ Богдан Стебельський постійно підтримував контакти з СКВОР, виступаючи на педагогічних конференціях українських вчителів з доповідями, присвяченими викладанню предмета «Українська культура» на курсах українознавства⁴¹.

Українською діаспорою США і Канади була організована акція відправлення шкільних підручників та інших книжок для молоді

Аргентини, Парагваю і Бразилії. Активну участь в ній взяли українські школи Торонто. Зокрема, багато книжок було вислано директором школи ім. Тараса Шевченка в Етобіко Марією Малащук⁴².

Для координації виховної праці КВОР Канади провела нараду із представниками молодіжних організацій. Було домовлено про шляхи співпраці з молодіжними організаціями української діаспори в напрямку виховної роботи та підготовки нових кадрів вихователів⁴³.

Проте, СКВОР підкреслювала наявність труднощів в реалізації всіх виховних напрацювань української еміграції. Це пояснювалося, насамперед, браком необхідних коштів та потребою координації в межах чотирьох контингентів, що було досить складно зробити, зважаючи на величезні простори та відсутність на той час доступних електронних інформаційних мереж зв'язку, Internet тощо.

В організаційному плані – в США і Канаді діяли крайові підрозділи СКВОР – КВОРи, в інших країнах українського поселення їх не вдалося створити, тому відповідальність за освітньо-виховну роботу, лягала на крайові і місцеві шкільні Ради, об'єднання педагогів, релігійні та молодіжні організації української діаспори. Та, незважаючи на складнощі, українській діаспорі, загалом, вдалося добитися стримування асиміляційних процесів серед молоді, підвищення її національної самосвідомості та участі в боротьбі за незалежну демократичну Україну.

Найкраще про результати освітньо-виховної роботи української діаспори, в контексті досліджуваної проблеми, свідчило наповнення членством та активна громадсько-політична діяльність молодіжних організацій діаспори, зокрема, спрямована на боротьбу за державну незалежність України, а також участь молодого покоління еміграції в справах української громади. Розбудовувалися система молодіжних організацій. Спілка української молоді (СУМ), Організація української молоді «Пласт» та Об'єднання демократичної української молоді (ОДУМ) діяли у всіх країнах проживання української діаспори⁴⁴. В Канаді крім цих організацій, активно функціонували Молоді українські націоналісти (МУН). Членами цих чотирьох організацій на канадському терені було п'ять з половиною тисяч молодих українців, об'єднаних в 55 відділів⁴⁵.

До Конференції українських центральних молодіжних організацій США входили: ОУМ «Пласт», ОДУМ, СУМ Америки (СУМА), Союз українських студентських товариств Америки (СУСТА), Товариство української студіюючої молоді (ТУСМ), Об'єднання українських і академічних товариств «Зарево», Союз українсько-американських спортових товариств (СУАСТ), Молоді українські націоналісти, Студенти в обороні людських прав в Радянському Союзі. Метою Конференції було

збереження українською молоддю своєї національної приналежності та боротьба за державну незалежність України⁴⁶.

Молоді українці продовжували справу своїх батьків та активно працювали у центральних і крайових організаціях української еміграції. Яскравим прикладом освітньо-виховної діяльності української діаспори стали такі відомі Україні та світі особистості, як Микола Плав'юк, Осип Зінкевич, Аскольд Лозинський, Роман Зварич та, звичайно, Перша леді України Катерина Ющенко.

Про ефективність освітньо-виховної діяльності української діаспори свідчили й цифри. Багато українців почали визнавати своє етнічне походження, що стало важливим фактором зростання чисельності української громади в світі. Зокрема, протягом міжпереписного періоду 1981 – 1990рр. в Канаді чисельність українців збільшилася на 299,3 тис. осіб, або на 39,6%, в США – за 1980-1990 рр. на 10,7 тис. осіб, або на 1,5%⁴⁷.

Підсумовуючи все вищесказане, необхідно відмітити, що:

1) українська діаспора країн Заходу в другій половині ХХ століття вела активну боротьбу за демократію та державну незалежність України;

2) важливу роль в цьому процесі відігравала освітньо-виховна діяльність, яка забезпечувала підготовку національно-свідомого молодого покоління зарубіжних українців, здатного заповнити кадрові «прогалини» внаслідок відходу від активної громадсько-політичної діяльності старшого покоління еміграції та продовжити справу боротьби за українську державність;

3) завдяки наполегливим зусиллям української громади країн Заходу було створено дієву систему національної освіти та виховання;

4) подібна діяльність сприяла зростанню національної свідомості молодого покоління еміграції, протидії асиміляції, вихованню патріотичної любові до української Батьківщини, усвідомленню себе членами української громади в країнах поселення, формуванню кадрової бази нових молодих борців за державну незалежність України та продовженню визвольних змагань українського народу.

Серед перспективної тематики подальших досліджень – висвітлення культурних ініціатив української діаспори в контексті боротьби за незалежну демократичну Україну.

---

¹ Конституція України.: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – С. 6

² Національна концепція співпраці із закордонними українцями. // Офіційне Інтернет-представництво Президента України.

³ Pazuniak Natalia. An Overview of Ukrainian Studies in American Institutions of Higher Learning.// The Ukrainian Heritage in America. – New-York, 1991 – P.190-194.; Melnyk Myroslav. Ukrainian American Association of University Professors// The Ukrainian Heritage in America. – New-York, 1991 – P.608-610.; Sokolyszyn Alexander. Ukrainica in English // The Ukrainian Heritage in America. – New-York, 1991 – P. 169-176.; Horak Stephan M.. Ukrainica in American Education and Scholarship: An Appraisal and Critical Review.// The Ukrainian Heritage in America. – New-York, 1991 – P.177-189. Poltava Leonid. Ukrainian Cultural Association.// The Ukrainian Heritage in America. – New-York, 1991. – P.165-168.; Kysileska-Tkacz Alexandra. Schools of Ukrainian Studies in the U. S. // The Ukrainian Heritage in America. – New-York, 1991 – P.333-337.; Luchkiw Vasyl. Ukrainian Free University Foundation.// The Ukrainian Heritage in America. – New-York, 1991 – P.341-343.; Luzhnycky Alexander. Ukrainian Catholic Educational Institutions in the U.S.A. // The Ukrainian Heritage in America. – New-York, 1991 – P.338-340.

⁴ Боровик Михайло. Століття українського поселення в Канаді (1891 – 1991). – Українська Могилянсько-Мазепинська Академія Наук (УММАН). – Монреаль-Оттава-Канада, 1991. – 485с.; Саварин П. Українська мова в провінційних школах Альберти // Західноканадський збірник.Ч.1 / Упоряд. Яр Славутич. – Едмонтон: Канадське НТШ, 1973. – С.71-128; Krawchenko B. Ukrainian Studies Courses at Canadian Universities: A report to the Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, Edmonton.-Edmonton; Toronto; CIUS, 1977. – 120 p.; Kordan B. Ukrainian Studies Courses at Canadian Universities: Trends, Prospects and Implications. – Edmonton: CIUS, 1983. – 30 p.

⁵ Заячук Юлія. Освітня діяльність вищих українознавчих інституцій Канади: історичний контекст і тенденції сьогодення // Український вимір. Міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ч.4. – Кн.2.- Ніжин: Видавництво НДУ ім.М.Гоголя, 2005. – С.111-126; Щербяк Юрій. Освітньо-культурна діяльність Української Католицької Церкви в Канаді // Збірник доповідей Першої Міжнародної Наукової Конференції “Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті” 8-10 березня 2006 року, м.Львів: Видавництво “Сполом”, 2006. – С.283-289; Петриченко Катерина. Українська освіта у Канаді // Збірник доповідей Першої Міжнародної Наукової Конференції “Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті” 8-10 березня 2006 року, м.Львів: Видавництво “Сполом”, 2006. – С.348-354.; Богданюк Антоніна. Роль української дитячої літератури Канади у національному вихованні підростаючого покоління // Український вимір. Міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ч.4.- Кн.2.- Ніжин: Видавництво НДУ ім.М.Гоголя, 2005. – С.164-175; Піскун В. Освіта українського зарубіжжя: питання взаємокультурного проникнення в країнах проживання // Освіта в українському зарубіжжі:

Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2001. – С.79-80.; Божук Людмила. Концептуальні засади розвитку української освіти в діаспорі // Український вимір. Міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ч.4. – Кн.2. – Ніжин: Видавництво НДУ ім.М.Гоголя, 2005. – С.180-197.; Стрільчук Людмила, Куницький Михайло. Громадсько-політична та освітня діяльність українських емігрантів третьої хвилі у США та Канаді // Український вимір. Міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Випуск п'ятий. – Ніжин-Київ: НДУ ім.М.Гоголя, 2006. – С. 63-66.

⁶ На скрижалях історії: З історії взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940 – 1980-ті роки. Зб. док. та матеріалів. Кн.1 / Упоряд.: О.Г.Бажан, Ю.З.Данилюк, П. Т. Тронько. – К., 2003.-862с.

⁷ Трощинський В. П. Шевченко А. А. Українці в світі. – К., Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – 352с.

⁸ Недужко Ю.В. Державний центр УНР в екзилі: боротьба за демократію та незалежність України // Український вимір. Міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ч.4. – Кн.1. – Ніжин: Видавництво НДУ ім.М.Гоголя, 2005. – С.129-147; Недужко Ю.В. Тисячоліття хрещення Русі-України. Відзначення світовою громадськістю всесвітньо-історичної події. – Луцьк: РВВ "Вежа" Волинського державного університету імені Лесі України, 2003. – 200с.; Недужко Ю.В. Європейські політичні процеси та перспективи відродження незалежної демократичної України в працях Президента УНР в екзилі Миколи Лівницького. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. – 64с.; Недужко Юрій. Жіночі організації української діаспори в контексті боротьби за відродження незалежної демократичної України (сер. 40-х – 50-ті рр. ХХ ст.) // Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”, 2006. – №1. – С.23-29.; Недужко Ю.В. Взаємодія Державного центру УНР в екзилі та Американського комітету визволення від більшовизму в інтелектуальній альтернативі СРСР(в першій половині 50-х років ХХ століття) // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. (Збірник статей). Вип.33. – К.: Інститут історії України НАН України, 2006. – С.316-328.; Недужко Ю.В. Культурні ініціативи інтелігенції української діаспори в контексті боротьби за відродження державної незалежності України (кінець 50 – х – друга половина 60-их років ХХ ст.) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. ХХІ. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука. – Вінниця, 2006. – С.299-304.; Недужко Ю.В. Внесок вчених української діаспори у відродження державної незалежності України. //Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”, 2006. – №3. – С.31-36.

⁹ Васькович Григорій. Соціально-політичний стан в Україні та спроби нашої допомоги визвольній боротьбі українського народу // Матеріали Першого Світового Конгресу Вільних Українців. – Вінніпег-Нью-Йорк-Лондон, 1969. – С.141,143.

¹⁰ Сесь Ганна. Постановя та розвиток українського жіночого руху // Відродження на чужині: 15-ліття діяльності ОУЖ у Великій Британії (1948 – 1963) / Ред. інж. Ганна Сесь та Ніна Марченко. – Лондон: Видання ОУЖ у Великій Британії (секції СУБ), 1967. – С.170.

¹¹ Вітошинська Л. Ще раз підсумки 70-ліття // Наше життя.– 1955. – №6. – С.17.

¹² Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. Видання Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто-Нью-Йорк-Лондон, 1986. – С. 117-118.

¹³ Там само. – С. 118.

¹⁴ Там само. – С. 116.

¹⁵ Там само. – С. 122-126.

¹⁶ Kysileska-Tkacz Alexandra. Schools of Ukrainian Studies in the U.S. // The Ukrainian Heritage in America. –New-York, 1991 – P. 335.

¹⁷ Заячук Юлія. Освітня діяльність вищих українознавчих інституцій Канади: історичний контекст і тенденції сьогодення // Український вимір. Міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ч.4. – Кн.2.- Ніжин: Видавництво НДУ ім.М.Гоголя, 2005. – С. 115.

¹⁸ Там само. – С. 115-116.

¹⁹ Там само. – С. 117, 119.

²⁰ Там само. – С. 118.

²¹ Там само.

²² Pazuniak Natalia. An Overview of Ukrainian Studies in American Institutions of Higher Learning // The Ukrainian Heritage in America. – New-York, 1991 – P.190-191.

²³ Ibid. – P.192-194.

²⁴ Матеріали Четвертого Світового Конгресу Вільних Українців, 1983. – Торонто-Нью-Йорк-Лондон, 1991. – С. 332.

²⁵ Семчишин Мирослав. Напрявні Української виховної системи // Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто.-Нью-Йорк-Лондон, 1986. – С.238 .

²⁶ Там само. – С.239.

²⁷ Матеріали Першого Світового Конгресу Вільних Українців. – Вінніпег-Нью-Йорк-Лондон, 1969. – С.267.

²⁸ Там само. – С.261.

²⁹ Семчишин Мирослав. Напрявні Української виховної системи. // Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто. – Нью-Йорк–Лондон, 1986. – С.239.

³⁰ Матеріали Четвертого Світового Конгресу Вільних Українців, 1983. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1991. – С.285-286.

³¹ Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. Видання Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто–Нью-Йорк–Лондон, 1986. – С.237.

³² Там само. – С. 115.

³³ Семчишин Мирослав. Напрявні Української виховної системи // Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто–Нью-Йорк–Лондон, 1986. – С.240.

³⁴ Там само. – С.241.

³⁵ Там само. – С.239.

³⁶ Там само. – С.243.

³⁷ Там само. – С.245.

³⁸ Там само.

³⁹ Матеріали Четвертого Світового Конгресу Вільних Українців, 1983. – Торонто–Нью-Йорк–Лондон, 1991. – С.334.

⁴⁰ Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. Видання Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто–Нью-Йорк–Лондон, 1986. – С.131.

⁴¹ Матеріали Третього Світового Конгресу Вільних Українців, 1978. – Торонто–Нью-Йорк–Лондон, 1988. – С.282.

⁴² Там само. – С.281.

⁴³ Матеріали Другого Світового Конгресу Вільних Українців. Видання Секретаріату Світового Конгресу Вільних Українців. – Торонто–Нью-Йорк–Лондон, 1986. – С.135.

⁴⁴ Там само. – С.143.

⁴⁵ Там само. – С.135.

⁴⁶ Там само. – С.144.

⁴⁷ Недужко Ю.В. Тисячоліття хрещення Руси-України. Відзначення світовою громадськістю всесвітньо-історичної події. – Луцьк: РВВ "Вежа" Волинського державного університету імені Лесі України, 2003. – С.173-174.